

Sobotka, Jaromír

Sociálně demokratické prostředí a zrod Marxova mýtu

In: Sobotka, Jaromír. *Génius, mučedník, prorok : mýtus Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí Předlitavska*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 31-46

ISBN 978-80-280-0371-5; ISBN 978-80-280-0372-2 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79588>

Access Date: 28. 06. 2024

Version: 20240219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ PROSTŘEDÍ A ZROD MARXOVA MÝTU

3.1 Sociálně demokratické prostředí v habsburské monarchii

Dějiny sociálně demokratické strany v Rakousku jsou již dostatečně popsány ve výše zmíněné bohaté literatuře k tématu. Přesto je třeba je alespoň stručně připomenout kvůli pochopení některých klíčových pojmů, s nimiž se dále v textu pracuje. Jako datum založení první dělnické strany v Rakousku hlásící se k sociálně demokratickým myšlenkám se tradičně uvádí rok 1874 a sjezd v tehdy uherském Neudörflu. V této době se však jednalo spíše o volné sdružení vyznavačů socialistických myšlenek než o organizačně či programově jednotnou stranu. Obtíže způsobené protisocialistickou legislativou i vytrvalé spory mezi umírněnými a radikály znemožnily sociální demokracii vytvořit relevantní politický subjekt. A to až do přelomu let 1888 a 1889, kdy došlo díky takzvanému slučovacímu sjezdu v dolnorakouském Hainfeldu k postavení strany na legální bázi pod názvem Sozialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs (Sociálně demokratická strana dělnická v Rakousku). Také zde vznikl významný kompromisní program představující jednotící bod pro všechny spolky a politické organizace hlásící se k sociální demokracii. Ve straně již od jejího vzniku existovaly také autonomní národní organizace, především Československá sociálně demokratická strana dělnická založená původně roku 1878 v Praze. Hainfeld postavení české organizace potvrdil a ta nadále disponovala rozsáhlou autonomií, měla vlastní vedení, organizovala vlastní stranické sjezdy i program a vydávala rezoluce ke klíčovým problémům. Obdobná situace panovala v Polsku, kde původně vznikla Sociálně demokratická strana Haliče, která se roku 1899 přejmenovala na Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego (Polská sociálně demokratická strana Haliče a Těšínského Slezska) a která se roku 1892 přihlásila k Hainfeldskému

programu. Již během 90. let se z ní však odpojila organizace rusínská, v 90. letech a na počátku 20. století se pak strana musela potýkat se separatismem části židovských členů usilujících o založení vlastního politického subjektu.

Vidíme, že již od samých počátků politické činnosti sociální demokracie fungovala na bázi národních regionálně omezených organizací podléhajících centrálnímu vedení ve Vídni. Toto rozdělení ex post posvětil 6. celorakouský sjezd strany roku 1897, který oficiálně uznal existenci šesti rovnoprávných sociálně demokratických stran – organizací: německé, československé, polské, rusínské, slovenské a italské, jejichž zástupci zasedali ve společném výkonném výboru.¹ Zcela výjimečné postavení přitom přináleželo organizaci německé, o jejímž zcela dominantním postavení svědčí mimo jiné fakt, že po dlouhou dobu nepovažovala za důležité ustanovit vlastní vedení své organizace a v čele německých socialistů tak stálo zároveň vedení celostranické.² Hlavně starší historici pak poukazují na více či méně otevřené snahy rakousko-německých socialistů stranu nejen centralizovat, ale v některých dobách přímo „germanizovat“ (což tedy v tomto kontextu představuje věci velmi podobné). Dokládají to mimo jiné některými výroky a citáty předních sociálně demokratických osobností. Pro příklad Jan Galandauer cituje předsedu strany Victora Adlera: „*Pro Rakousko je jazykem sociální demokracie němčina! Porozumění německé řeči dává slovanskému dělníkovi nejen volnost pohybu, ale otevírá mu celou socialistickou literaturu, sociálně demokratický ideový svět. Dále je německá sociální demokracie svým vývojem a svými životními podmínkami nám nejbližší a nejužší s námi spojena. Jako Němcům nám může být lhostejné, zda se Češi učí německy, jako sociální demokraté si to musíme přímo přát.*“³ Vnitřní poměry strany pak po většinu sledovaného období poznamenávaly spory mezi centrálním vedením ve Vídni usilujícím o posílení vlastní pozice a jednotlivými národními organizacemi snažícími se o co největší národní osamostatnění (které se projevovalo mimo jiné překlady významných socialistických děl do národních jazyků, aby se tak slovanskému dělníku otevřela socialistická literatura, aniž se musel učit německy). Výrazná pnutí v zásadě kopírovala národnostní problémy říše. Kromě česko-německého napětí lze vypočítat například velkou nedůvěru a neochotu mezi polskými a ukrajinskými socialisty, germanizačním tlakům zase museli kromě Čechů čelit například slovinští sociální demokraté. Tento integrální nacionalismus prorůstající celou tehdejší společností, sociální demokracii nevyjímaje, nakonec roku 1910 vyústil až v oddělení významné části české strany a faktický rozpad „rakouské internacionály“.

Vznik a dějiny rakouské sociální demokracie je však především třeba chápat v kontextu formování dělnických stran napříč Evropou. Již na konci 70. let

1 MALÍŘ, J. a MAREK, P. *Politické strany*, s. 214.

2 CIBULKA, P. *Německé politické strany*, s. 286.

3 GALANDAUER, J. *Od Hainfeldu*, s. 27.

19. století položil Marxův zeť Paul Lafargue se svými spolupracovníky na sjezdu v Marseille základy pro vznik sociálně demokratické strany Francie. V roce 1882 vznikla první socialistická strana v Itálii, o tři roky později v Belgii a roku 1887 v Norsku. Další země včetně Velké Británie či Ruska následovaly.⁴ Největší vliv však na rakouské socialisty měl bezpochyby zrod a vývoj německého socialistického hnutí v 60. a 70. letech 19. století. Například program přijatý během prvního pokusu o založení socialistické strany v habsburské monarchii na sjezdu v (tehdy) uherském Neudörflu v roce 1874 byl silně inspirován programem německé sociální demokracie přijatým na sjezdu v Eisenachu roku 1869 (ten pak vycházel ze stanov I. internacionály sepsaných právě Marxem). Podobně také pozdější programy a rezoluce byly často přejaty z Německa,⁵ nebo alespoň významně ovlivněny německým prostředím. Historička Ewa Czerwińska-Schupp hovoří v této souvislosti o téměř kompletním přebírání teoretických a politických východisek.⁶ Na stranických sjezdech pravidelně vystupovaly osobnosti německé sociální demokracie jako Karl Kautsky (rodák z Čech, původně angažovaný v rakouském socialistickém hnutí), Wilhelm Liebknecht či August Bebel, které se někdy dokonce přímo účastnily debat o strategii strany, a rakouští socialisté se na ně v tomto ohledu dokonce oficiálně obraceli o radu. Němečtí socialisté také běžně publikovali v oficiálních stranických periodikách.⁷ Předseda rakouské sociální demokracie Victor Adler se pak o německé Sozialdemokratische Partei Deutschlands běžně vyjadřoval jako o „starší sestře“, sám pak vztah k německé straně shrnul slovy: „*My se pohybuje přesně na téže samé půdě jako německá sociální demokracie, jen s těmi nedůležitými změnami, které si vynucují politické a etnografické poměry země.*“⁸ Rakouské noviny pak pravidelně přinášely reportáže z jejich stranických sjezdů, diskuze a události v jejich rámci konané významně ovlivňovaly také dění v rakouské straně.⁹ Francouzskými socialisty se zase ti rakouští inspirovali při vytváření ústředního stranického programu z Hainfeldu z roku 1889.¹⁰ Ze zahraničí však přicházela nejen programová, ale také kulturní inspirace. Rakouské dělnické hnutí přebíralo od sousedů řadu kulturních a ideových prvků jako některé rituály

4 ŠOLLE, Zdeněk. *Dělnické hnutí v českých zemích koncem minulého století (1887–1897)*. Praha: Rovnost, 1951, s. 109.

5 Například kompromisní program německé sociální demokracie z Gothy z roku 1875 rakouští socialisté o dva roky později na sjezdu ve Vídeňském Novém městě převzali za svůj. KÁRNÍK, Z. *Na úsvitu dějin*, s. 231.

6 CZERWIŃSKA-SCHUPP, E. *Otto Bauer*, s. 48.

7 Kupříkladu Kautsky napsal do rakouských dělnických kalendářů několik textů věnovaných osobě Friedricha Engelse, problematice darwinismu atd. KÁRNÍK, Z. *Na úsvitu dějin*, s. 445.

8 GALANDAUER, Z. *Od Hainfeldu*, s. 26.

9 Např.: Archiv VGA: Verhandlungen des vierten österreichischen sozialdemokratischen Parteitagés, abgehalten zu Wien vom 25. bis einschließlich 31. März 1894, s. 4.

10 STEENSON, G. *After Marx*, s. 170.

(např. prvomájové oslavy¹¹), symboliku (červené prapory, postavu Marianne), hrdiny (např. kult německých průkopníků Ferdinanda Lassalla či Augusta Bebela) atd. Zahraniční import představoval fakticky také Marxův mýtus samotný (viz další kapitola). Ne vše ale mohla rakouská strana převzít od německé „sestry“. Především složitá národnostní situace v habsburské monarchii se významně lišila od poměrů v Německém císařství a rakouští socialisté tak v tomto ohledu museli hledat vlastní řešení tohoto velmi obtížně řešitelného problému.

Již od doby svého vzniku představovala sociální demokracie v rámci rakouského politického světa ojedinělý fenomén. Na rozdíl od „tradičních“ honoračních politických stran totiž do značné míry vyrostla „zezdola“, z prostředí odborových organizací a dělnických spolků. Díky tomu měla v rámci strany, hlavně zpočátku, silný vliv také „divoká“ dělnická či hornická kultura spojená např. s kultem těla a tvrdé práce.¹² Z prostředí dělnických spolků a organizací vycházela také teoretická idea rovnosti a soudružství, slovy Victora Adlera: „*My máme soudružky, ale nemáme členy.*“¹³ Podceňovat nelze ani náboženský vliv. Z křesťanské symboliky si socialisté vypůjčili nejen některé rituály (např. tzv. „rudý křest“ spojený se slibem života v socialistickém duchu, který se rozšířil ve Francii, Beneluxu, ale též mezi polskými socialisty¹⁴), obrazy (např. zlaté tele ztotožňované s kapitalismem¹⁵) a rétorické obraty, ale především sdílenou víru v příchod lepšího světa překonávajícího ten současný.¹⁶ Mezi nižšími vrstvami se také po dlouhou dobu udržel značný vliv církve a křesťanský pohled na svět. I proto sociální demokracie vnímala katolickou církev a křesťanské strany jako jednoho z hlavních konkurentů a protivníků.¹⁷ Silně protiklerikální rétorika, otřesné příběhy z dějin církve i karikatury lstivých hrabivých prelátů se díky tomu staly jedním z evergreenů rakouského socialistického diskurzu. V neposlední řadě je třeba zdůraznit vliv buržoazních a měšťanských filozofických či ekonomických myšlenek, které přinášela do socialistického prostředí řada význačných stranických osobností. Již polský revolucionář Jan Machaj-

11 Pro německou soc. dem. např.: KLECHA, Stephan. *Hochamt der Sozialdemokratie – der 1. Mai*. In: WALTER, Franz a BUTZLAFF, Felix (eds.). *Mythen, Ikonen, Märtyrer, Sozialdemokratische Geschichten*. Berlin: Vorwärts Buch, c2013. ISBN 9783866029149, s. 190.

12 HANISCH, E. a WOLFRAM, H. *Österreichische Geschichte*, s. 82.

13 FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-233-5, s. 95.

14 CHWALBA, A. *Sacrum*, s. 25.

15 Obraz, na němž Ferdinand Lassalle skolil „zlaté tele kapitalismu“, otiskla například brněnská Rovnost, viz Rovnost VIII, 1892, č. 8, s. 61.

16 BENEŠ, Jakub S. *Workers and nationalism: Czech and German social democracy in Habsburg Austria, 1890–1918*. New York: Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0-19-878929-1, s. 19.

17 K tématu více např.: FASORA, Lukáš. *Secularization and the Working Class's Response to Marxism*. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří (eds.). *Secularization and the Working Class. Czech Lands and Central Europe in the Nineteenth Century*. Eugene (Oregon): Pickwick Publications, 2011. ISBN 1610970144, s. 127.

ski si v 19. století všimnul, že sociálně demokratická strana je daleko více pod vlivem intelektuálů než dělníků samotných.¹⁸ To ostatně platilo už pro její duchovní otce, Marxe s Engelsem, a jejich pozdější následovníky s Karlem Kautským v čele. V rámci rakouské sociální demokracie se to týkalo samotného předsedy Victora Adlera přicházejícího z prostředí liberálně uvažujících židovských intelektuálů, ale také např. mladé generace takzvaných „austromarxistů“, z nichž řada získala tituly na Vídeňské univerzitě, kde byli zákonitě ovlivněni myšlenkami svých profesorů a spolužáků.¹⁹ V případě české sociální demokracie šlo zase o někdejší omladináře, jako byli František Modráček, František Tomášek a další.²⁰ Vliv intelektuální vrstvy na formování sociálně demokratického hnutí se ukázal zvláště silný mezi Poláky – nezřídka židovského původu – v Haliči a ve Slezsku.²¹ S ohledem na relativně nízký podíl dělnictva – Halič představovala nejméně industrializovanou část Předlitavska, v průmyslu zde působilo sotva 6,2 % všech pracujících²² – spoléhala strana na podporu zvláště mezi studenty a intelektuály z krakovských a lvovských vysokých škol,²³ které navštěvoval například i budoucí předseda strany Ignacy Daszyński.

Jak již bylo zmíněno výše, vznik rakouské sociálně demokratické strany jakožto relevantního politického subjektu je spojen s Hainfeldským slučovacím sjezdem z přelomu let 1888 a 1889. Po více než dekádě frakčních bojů mezi radikály a umírněnými i po tvrdé perzekuci ze strany státní moci představoval kongres kompromis, který měl konečně sjednotit rakouské socialisticky orientované dělnické hnutí, postavit jej na legální základ a udělat z něj reálnou politickou sílu. „*Betlém rakouského socialismu*“, jak sjezd později nazval Karl Renner, se promítl do uvažování rakouských sociálních demokratů především neustálým zdůrazňováním jednoty jakožto hlavního pilíře funkčnosti hnutí.²⁴ Toto lpění na jednotě za každou cenu a strach z možného návratu frakčních bojů či dokonce možného rozkolu ve straně pak nezřídka vedly k přijímání polovičatých kompromisů a upadání do jistého ideového dogmatismu a strnulosti. Strach z rozvratu tak

18 Machajski dále poukazoval na to, že pokud by na konci 19. století skutečně došlo k socialistické revoluci, k moci by se dostala spíše vrstva levicových intelektuálů stojících v čele strany než dělnická třída jako taková. SERVICE, R. *Soudruzi*, s. 45.

19 CZERWINSKA-SCHUPP, E. *Otto Bauer*, s. 49.

20 TOMEŠ, Josef. *Průkopníci a pokračovatelé: Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2003: biografický slovník*. Praha: Demos, 2004. ISBN 80-239-2652-7, s. 94 a s. 131.

21 SIKORSKA-KOWALSKA, Marta. *Środowisko inteligencji radykalnej na przełomie XIX i XX wieku: Próba portretu*. Studia Z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX I XX Wieku. 2019, 19, s. 33–50.

22 FISCHER, H., ANDROSCH, H. a MADERTHANER, W. (eds.). *Vorwärts! Österreichische Sozialdemokratie*, s. 45.

23 BLOBAUM, Robert. *The Rise of political Parties 1890–1914*. In: BISKUPSKI, Mieczyslaw, PULA, James a WRÓBEL, Piotr (eds.). *The Origins of Modern Polish Democracy*. Ohio: Ohio University Press, 2010. ISBN 978-0821418925, s. 65.

24 LESER, Norbert. *Der Sturz des Adlers: 120 Jahre österreichische Sozialdemokratie. Ein Lesebuch für Leser-Leser*. Wien: Kremayr & Scheriau, 2008. ISBN 978-3-218-00785-6, s. 20.

stranu v mnoha ohledech ideově i takticky zpomaloval a bránil pružnému řešení problémů a výzev, jimž v průběhu let musela čelit. Například u českých socialistů se tato skutečnost naplno ukázala během první světové války a po ní, kdy různé frakce ve straně zastávaly zcela protichůdné postoje, a po vzniku Československa dokonce vznikla na jistou dobu paradoxní situace, kdy příznivci vládnoucí strany stáli v čele stávek a protistátních nepokojů.²⁵

Program samotný představoval jasné přihlášení nově vzniklé strany k idejím marxismu. V tomto duchu otevřeně hovořil o třídním boji, hlásil se k proletariátu jakožto třídě, kterou je třeba politicky sjednotit a politicky organizovat. Odmítl také současný stát jakožto instituci, která není schopna řešit problémy dělnictva, a parlamentarismus označil za „formu třídního útlu“. Jako svůj konečný cíl definoval likvidaci současného kapitalistického systému. Ve své době šlo o jeden z nejpropracovanějších marxisticky orientovaných politických manifestů,²⁶ který v několika málo odstavcích shrnoval hlavní pilíře Marxova učení. Přesto díky relativně smířlivým formulacím jednotlivých požadavků znamenal Hainfeld také postavení hnutí na legální platformu a jaksi symbolicky tak uzavřel předcházející roky státních protisocialistických represí. Součástí sociálně demokratické kultury se pak navždy stal kult mučedníků boje za lepší svět pronásledovaných a trestaných státním aparátem. Příběhy odvahy, odhodlání a utrpení průkopníků z časů před Hainfeldem se staly stálou součástí sociálně demokratického narativu.²⁷ Objevila se také snaha o jakousi opatrnost ve vyjádřeních a programových deklaracích, aby nedošlo k návratu času perzekucí.

Od zmíněného Hainfeldského sjezdu lze vypožorovat v podstatě stálý trend posilování strany, která na sebe pořád více upozorňovala ve veřejném prostoru (např. v souvislosti s mamutími májovými manifestacemi či bojem o volební právo) a po rozšíření volebního práva pak také v nejvyšších patrech říšské politiky. Po volbách z roku 1907 se sociální demokracie stala druhou nejsilnější frakcí na Říšské radě. Strana tehdy obdržela úctyhodný počet 1 049 523 hlasů, z nichž naprostá většina připadla právě na tři zkoumané organizace, německou, českou a polskou, které tak tvořily skutečné jádro „rakouské internacionály“. Sociální demokraté si našli cestu také do zemských sněmů a stále více se jim dařilo nacházet politické spojence také mezi některými měšťanskými liberálními stranami.²⁸

25 Více k tématu viz např.: PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu II, 1919*. Praha: Lidové noviny, 1991. ISBN 80-7106-040-2, s. 527.

26 Připomeňme, že program vznikl v době, kdy se v sousedním Německu sociální demokraté dosud opírali o lassalliánsky definovaný Gothajský program, který např. namísto tříd hovořil všeobecně o „lidu“ atd. Marxisticky orientovaný Erfurtský program přijala SPD teprve roku 1891.

27 BENEŠ, J. *Workers and Nationalism*, s. 19., Významně tematizovala časy utrpení např. na počátku 20. století vydaná kniha Josefa STEINERA. *Utrpení sociální demokracie československé a postup strany v Rakousku*. Praha: Tiskové družstvo československé strany sociálně demokratické, 1902.

28 Například na Moravském zemském sněmu patřili čeští sociální demokraté po roce 1906 k tzv. pokrokovému bloku, volné frakci Lidové strany, Pokrokové strany a Sociální demokracie. Viz MALÍŘ,

Kromě úspěchů na poli parlamentním se strana mohla opřít o síť stále vlivnějších odborových organizací, širokou paletu periodik vycházejících v několika jazycích, množství politických, vzdělávacích i tělovýchovných spolků a později též konzumních a výrobních družstev. Zásadní ránu rozvoji sociální demokracie zasadil až zmiňovaný národnostní rozkol a oddělení tzv. autonomistického křídla československé sociální demokracie v roce 1910.²⁹ Parlamentní volby v roce 1911, při nichž sociální demokracie ztratila, pak ukázaly reálné oslabení strany a ztrátu části bývalé autority mezi nižšími společenskými vrstvami.

Všechny výše zmíněné faktory se promítly do konečné podoby sociálně demokratického prostředí, které tak na přelomu 19. a 20. století představovalo jakousi syntézu „divoké“ dělnické kultury, domácích tradic socialistického hnutí a zahraničního importu. Do této směsi se pak navíc promítaly obrazy z lokální, národní či náboženské kultury. Jako příklad uveďme představu pantheonu českých socialistů, jehož obrázek vyšel v prvomájovém (sic!) čísle brněnské *Rovnosti* v roce 1892. Vedle sebe jsou zde prezentovány osobnosti mezinárodního dělnického hnutí jako Karl Marx, Henri Saint-Simon nebo komunard polského původu Jarosław Dąbrowski spolu s českými průkopníky socialistických idejí Pankrácem Krkoškou, Václavem Maršálkem, a dokonce českým liberálně orientovaným novinářem a buřičem Karlem Havlíčkem Borovským.³⁰ Podobně, nahlédneme-li do polského dělnického kalendáře z roku 1896, najdeme mezi zvýrazněnými výročími jak připomínky narození a úmrtí významných světových socialistů, jako byl např. Pierre-Joseph Proudhon, konání socialistických kongresů a data vydání protisocialistických zákonů, tak také zdůraznění výročí národních událostí jako např. bitvy o Stoczek, zformování Dąbrowského legionu a v neposlední řadě také události spojené s obecným liberalizačním trendem, jako například zrušení otrokářského řádu ve Spojených státech amerických.³¹ Postava Karla Marxe pak stála v čele pomyslného pantheonu všech tří národních sociálně demokratických organizací.

Jiří a kol. *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-272-4, s. 40.

29 Srov. např.: HLOUŠEK, V. *Konflikt versus konsensus*, s. 113.

30 *Rovnost* VIII, 1892, č. 8, s. 1.

31 *Kalendarz robotniczy na rok 1897*, Rocznik VI, Krakow 1896, s. 3–14.

3.2 Zrod a šíření Marxova mýtu

V relativně úzkých kruzích socialistických teoretiků a revolucionářů se Karl Marx stal fenoménem již za svého života. Na zakladatele První internacionály směřovaly dotazy a prosby o radu ze všech koutů Evropy – jako příklad může posloužit dopis ruské socialistky Very Zasuličové, která prosila známého ekonomického teoretika o vyjádření k problému možného přechodu k socialismu v rurální carské říši. Zasuličová odkazovala na některé ze svých názorových oponentů, kteří se odvolávali na Marxova starší díla a v návaznosti na ně tvrdili, že socialistická revoluce je možná pouze v rozvinuté kapitalistické společnosti.³² Samotný spor točící se okolo rozdílných interpretací klasických marxistických děl i to, že se Rusové nakonec obrátili na jejich autora o konečný soud, dokazuje, jaké úctě se Marx v těchto kruzích těšil. I v pokročilém věku pak do jeho domu na předměstí Londýna proudili lidé považující se za jeho ctitele a následovníky. Přesto v širších řadách členstva rodících se sociálně demokratických hnutí, natož v řadách samotného dělnictva, Marx dlouhou dobu nezaujímal pozici dominantního ani výjimečného teoretika a v rámci socialistického pantheonu představoval pouze „jednoho z mnoha“.³³ Zásluha na zrodu a rozšíření mýtu geniálního zakladatele „vědeckého socialismu“ přináležejí hlavně jeho příteli a spolupracovníkovi Friedrichu Engelsovi, který hrál mimo jiné desítky let roli Marxova „marketingového experta“ – po vydání slavného *Kapitálu* například sepsal na knihu řady kritických a štvavých recenzí, které posléze anonymně zasílal do hlavních měšťanských novin s cílem přitáhnout ke knize pozornost socialisticky a levicově orientovaných intelektuálů.³⁴ A na rozdíl od poněkud nesnášenlivého přítele také projevoval značný talent a schopnosti při jednání se socialistickými předáky různých zemí.³⁵ Již za Marxova života začal také systematicky pracovat na budování mýtu svého přítele. Klíčovou roli v tomto ohledu sehrála polemická práce *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (česky *Pana Eugena Dühringa převrat vědy*), známější pod zkráceným názvem *Anti-Dühring*, a hlavně její část, později samostatně vydaná jako brožurka, *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zu Wissenschaft*, (česky *Vývoj socialismu od utopie k vědě*). V ní přinesl Engels své pojetí dějin socialistického myšlení, přičemž Marxovy ideje zde představil jako „pozitivistickou vědu“ překonávající ostatní

32 Podrobně k celému sporu viz MUSTO, M. *The Last Years*, s. 49.

33 Steenson uvádí, že ještě ve druhé polovině 60. let šlo v Německu Marxovy „přítele a podporovatele spočítat na prstech jedné ruky“. STEENSON, G. *After Marx*, s. 49.

34 Tamtéž, s. 54.

35 Tamtéž, s. 5.

„utopické“ a slepé větve socialismu.^{36, 37} Už zde se tedy rodí obraz vědce revolucionizujícího dosud tápající socialistické uvažování a stavějícího jej na pevné vědecké základy. Již v průběhu života svého přítele také Engels prosadil ve veřejném diskurzu pojem marxismus – tento výraz, původně vymyšlený Marxovými ideovými odpůrci, filozof sám, na rozdíl od svého přítele, odmítal.³⁸

Systematická práce na budování mýtu nabrala na obrátkách po filozofově smrti. Jeho základní pilíře představil Engels ve smuteční řeči nad Marxovým hrobem (samotný pohřeb na hřbitově v Highgate probíhal ve velmi komorní atmosféře, celkem se jej zúčastnilo pouze jedenáct osob). V první řadě vyzdvihl vědecký význam jeho díla, který snesl srovnání snad jedině s objevem evoluce a přírodního výběru – tak jako Darwin objevil zákonitosti přírody, odhalil Marx zákony, jimiž se řídí lidská společnost. Vedle Darwina se tak stal jedním z nejvýznamnějších vědců 19. století, ne-li celých lidských dějin. V jádru však navždy zůstal revolucionářem a z tohoto důvodu mu také měšťáctvo a buržoazie nemůžou přijít na jméno. S Marxem tak dle Engelse odešel jeden z nenáviděnějších a nejzavrhanějších mužů své doby, který se ale zároveň těší hluboké úctě a vážnosti mezi revolucionáři od Sibíře po Ameriku.³⁹ Tyto Engelsevy teze záhy našly úrodnou půdu, do které mohly zapustit kořeny. Chápání Marxe jakožto geniálního vědce a revolucionáře zároveň, který je pro své ideje na jedné straně pronásledován a nenáviděn, na druhé ctěn a uznáván (mýtus samotný je součástí třídního boje), rychle proniklo do socialistického diskurzu a stalo se jakýmsi pevným jádrem mýtu.

Plánů na sepsání Marxova životopisu a dějin První internacionály se Engels nakonec pro jejich obtížnou realizovatelnost vzdal a vydal se raději cestou novinových článků, komentářů a především nových předmluv k již vydaným dílům. V těchto textech, které se většinou zásadně lišily od předmluv k předchozím vydáním a kterých Engels nakonec napsal více než dvě desítky, vysvětloval ve zjednodušené formě Marxovo učení, vyzdvihoval jeho význam a také v neposlední řadě účtoval s jeho odpůrci a konkurenty (především Josephem Proudhonem a Ferdinandem Lassallem).⁴⁰ Pro příklad předmluva k německému vydání *Manifestu komunistické strany* z roku 1872, napsaná oběma autory díla, představovala hlavně úlitbu cenzuře Bismarckova Německa. Dílo představila jako především historický

36 SPERBER, J. *Karl Marx*, s. 548.

37 Marx a Engels se ve svých pracích ostře vymezovali proti pojmu „ideologie“. Tu vnímali jako nástroj vládnoucích vrstev k udržení moci a v tomto smyslu tedy odmítali tímto výrazem označovat své učení. Viz HANUŠ, Jiří a HLOUŠEK, Vít. *Předminulé století: Evropa v politice a kultuře 19. století*. Brno: Books & Pipes, 2019. ISBN 978-80-7485-195-7, s. 100.

38 MURAVCHIK, J. *Nebe na zemi*, s. 71.

39 KOENEN, G. *Die Farbe Rot*, s. 459.

40 NIPPEL, Wilfried. *Friedrich Engels und die Politik des Vorworts*. Idee: Zeitschrift für Ideengeschichte, Heft XI/3, Herbst 2017, s. 67.

dokument šitý na míru době svého vzniku, tedy revolučnímu roku 1848. Oproti tomu v textu uvádějícím nové německé vydání z roku 1883 (tedy čerstvě po Marxově smrti) vysvětlil Engels čtenářům, že teze *Manifestu*, hlavně idea třídního boje a nezbytnost zásadní společenské změny, jsou aktuálnější než kdy jindy – již tedy nikoliv dobově podmíněný, nýbrž nadčasový text relevantní i v současnosti. Hlavní zásluhu na definování klíčových idejí *Manifestu* má potom především Marx, jemuž je „*dělnická třída Evropy a Ameriky povínována většími díky než komukoliv jinému*“.⁴¹ Skrže předmluvy k překladům do ruštiny, polštiny či italštiny pak Engels šířil tuto interpretaci i mimo prostředí západní Evropy. Předmluvy k nově vydávaným Marxovým dílům se tak staly jedním z důležitých kanálů pro šíření Engelsovy interpretace Marxova díla i pro formování jeho mýtu.

V průběhu 80. a v první polovině 90. let 19. století pak Engels úzce spolupracoval s předáky sociálně demokratických stran a hnutí (nejen) ve střední Evropě. Významně ovlivňoval směřování hnutí a udílel rady týkající se jeho cílů a strategie – kupříkladu v roce 1891 s omluvou odmítl účast na II. sjezdu rakouské sociální demokracie, poslal však dopis s jasnými instrukcemi týkajícími se řešení národnostní otázky v zemi.⁴² Engels také mimo jiné hojně psal články do sociálně demokratických periodik včetně Kautského *Die Neue Zeit* a Adlerova *Arbeiterzeitung*. Sami straničtí vůdcové se pak na něj obraceli s žádostmi o radu, především v souvislosti s teoretickými problémy. Kupříkladu předsedovi rakouské sociální demokracie, Victoru Adlerovi, dával Engels na počátku 90. let jakési korespondenční kurzy marxismu, v rámci kterých mu radil, co číst a jak to tomu rozumět. Sám Adler se pak nijak netajil tím, že jeho chápání marxismu ovlivnil více Engels než Marx (na Engelse také častěji odkazoval ve svých teoretických člancích).⁴³ V podobném duchu se vyjadřoval i Karl Kautsky, který připouštěl, že jeho znalosti Marxovy teorie vycházejí hlavně z Engelsova *Anti-Dühringa* (tedy jednoho z klíčových textů pro vznik Marxova mýtu!), znalosti *Kapitálu* pak načerpal hlavně z Engelsových předmluv a komentářů.⁴⁴ Sám to komentoval slovy: „*Engels je mistrem populárního výkladu; jeho díla čtou všichni myslící proletáři a většina z těch, kdo přijali socialismus, získala své vědění a pochopení Marx-Engelsovy teorie z jeho děl.*“⁴⁵ Tento vliv se pak projevil v jeho vlastních interpretacích marxismu, především v brožuře *Karl Marx' Oekonomische Lehren*, v češtině vyšla jako *Karla Marxa ekonomické nauky*, z níž čerpala

41 MARX, Karel a ENGELS, Bedřich. *Manifest komunistické strany*. Praha: Orego 2018. ISBN 978-80-87528-43-3. Předmluva k německému vydání z roku 1872, s. 3 a Předmluva k německému vydání z roku 1883, s. 8.

42 ŠOLLE, Z. *Dělnické hnutí*, s. 151.

43 MORINA, Ch. *Die Erfindung*, s. 227.

44 SPERBER, J. *Karl Marx*, s. 549.

45 MURAVCHIK, J. *Nebe na zemi*, s. 89.

znalosti teorie také velká část dělníků v habsburské monarchii.⁴⁶ Významnou inspiraci Friedrichem Engelsem a jeho texty přiznávaly také další socialistické osobnosti 19. století. Z řad těch rakouských jmenujme třeba jednu z nejvýznamnějších vídeňských sociálních demokratek Adelheid Popp, která ve svých pamětech uvádí, že z klasiků socialismu ji nejvíce oslovila díla Engelse a Lassalla.⁴⁷ Z českých pak například Ladislav Zápotocký jako první přečetl a přeložil Engelsovo *Postavení dělnické třídy v Anglii*, pak se teprve dostal k dílům Marxovým.⁴⁸ Polský sociálně demokratický předák Ignacy Daszyński později vzpomínal, že Engels pro něj v 90. letech představoval nejvyšší autoritu vůbec, a byl kvůli němu ochoten i zcela přehodnotit své názory na zemědělskou otázku.⁴⁹ Řada rakouských socialistů měla příležitost setkat se s Friedrichem Engelsem také osobně; jak dokládá příklad Josefa Hybeše, působilo setkání s tímto velikanem a strážcem Marxova díla na sociální demokraty téměř mysticky.⁵⁰ Také tato setkání neváhal Engels využít k šíření slávy svého starého kolegy, například při své návštěvě Vídně v roce 1893 reagoval na bouřlivé přivítání ze strany rakouských socialistů slovy „*je mi, bohužel, souzeno, abych sklízel slávu svého zesnulého přítele.*“⁵¹

Formování mýtu v rakouském sociálně demokratickém prostředí pochopitelně ovlivňovaly také jiné zdroje než jen Engelsovy texty. Za všechny jmenujme jen několik nejdůležitějších. Jednu z prvních filozofových životopisných skic přinesl už v roce 1873 Leo Frankel. Jeho krátké shrnutí Marxova života a stručný výklad základních tezí nazvaný *Karl Marx als Denker und Agitator* (Karl Marx jako myslitel a agitátor) vyšel následujícího roku v rakouském Dělnickém kalendáři.⁵² Lze-li však soudit z pozdějších pramenů, neměl článek pro další vývoj Marxova mýtu větší význam. Významnou roli ve formování mýtu sehrála především díla Franze Mehringa. Ten v návaznosti na dlouhý osobní Engelsův dopis z roku 1892 vydal práci *Über den historischen Materialismus* (O historickém materialismu), která vyšla jako příloha staršího díla *Die Lessing-Legende*. Zde v polemice s filozofem Paulem Barthem představil ve zjednodušené formě

46 Kautsky měl mimo jiné také klíčový vliv na konečnou podobu Hainfeldského programu rakouské sociální demokracie z roku 1888/1889, který vycházel z Marxova a Engelsova návrhu programu pro francouzské socialisty. STEENSON, G. *After Marx*, s. 170.

47 POPP, Adelheid. *Jugend einer Arbeiterin*. Bonn/Bad Godesberg: Dietz, 1983. ISBN 978-3801230029, s. 79.

48 LEV, Vojtěch. *Ladislav Zápotocký*. Praha: Orbis, 1949, s. 22.

49 NAJDUS, Walentyna. *Ignacy Daszyński 1866–1936*. Warszawa: Czytelnik, 1988. ISBN 83-07-1571-5, s. 150–151.

50 Srov. např. FRANĚK, O. *Maršál chudých*, s. 76.

51 KÁRNÍK, Z. *Na úsvitu dějin*, s. 610.

52 FRANKEL, Leo. *Karl Marx als Denker und Agitator*. Oesterreichischen Arbeiterkalender 1874. Wiener Neustadt, s. 17.

Marxovo a Engelsovo učení, včetně jeho vývoje v čase. Ještě zásadnější roli pak později sehrála jeho monumentální historická práce *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie* (Dějiny německé sociální demokracie).⁵³ Na začátku 20. století pak zpřístupnil čtenářstvu také některé části Marxovy korespondence. Právě historické dílo Franze Mehringa představovalo jednu z hlavních inspirací životopisných prací věnovaných Karlu Marxovi.⁵⁴ Důležitý příspěvek k formování Marxova mýtu přinesl někdejší Marxův spolupracovník Wilhelm Liebknecht. Spoluzakladatel a jeden z hlavních představitelů německé sociální demokracie se s Marxem setkal během svého vyhnanství v Londýně v roce 1850. Podařilo se mu proniknout jak do zdejších exilových socialistických kruhů, tak do užších kruhů Marxovy rodiny, s níž se významně sblížil.⁵⁵ V důsledku těchto událostí vydal v roce 1896 nejprve v časopise *Volksfeuilleton* krátký článek *Eine böse Viertelstunde* (Zlá čtvrt hodinka – odkaz na povídku Françoise Rabelaise), v němž popisoval svá první setkání s Karlem Marxem a jeho rodinou. Později téhož roku pak pod názvem *Karl Marx zum Gedächtnis* (Na památku Karla Marxe) vyšly komplexnější vzpomínky na jeho setkání s filozofem. V tomto textu Liebknecht přejal již etablovaný obraz Marxe jakožto největšího vědce své doby (srovnatelného jedině s Darwinem), ale obohatil mýtus o řadu lidských prvků i podrobností ze života Marxovy rodiny. Především pak zdůrazňoval Marxův soucit s chudými, jeho kladný vztah k dětem a ochranný postoj vůči ženám.⁵⁶ V tomto ohledu je třeba zmínit také články Marxovy nejmladší dcery Eleanor Marx-Aveling. Ta vydala nejprve v roce 1883 vzpomínkový text nazvaný *Karl Marx*,⁵⁷ v němž vzpomínala na chod domácnosti svých rodičů. Později toto téma dále rozvedla v sérii článků pro americké noviny *New-York Tribune*, které částečně vycházely z deníků její matky Jenny. Také tyto texty si záhy našly cestu do rakouských periodik a do jisté míry ovlivnily formování Marxova mýtu.⁵⁸ V neposlední řadě je pak třeba zmínit Eleanořiny zásluhy na zveřejnění části korespondence jejich rodičů v německojazyčném tisku.⁵⁹

53 HÖHLE, Thomas. *Franz Mehring: Sein Weg zum Marxismus 1869–1891*. Berlin: Rütten & Loening, 1956, s. 294.

54 Z Mehringa vycházel např. V. Stein ve svém díle *Karel Marx: Jeho život a dílo*, či František Modráček v knize *Marxův názor na dějiny a socialismus*.

55 WEITERHAUS, Friedrich W. *Wilhelm Liebknecht. Eine Biographie*. Giessen: Gütersloh, Friedrich Wilhelm Weitershaus, 1976, s. 63.

56 LIEBKNECHT, Wilhelm. *Karl Marx. Biographical memoirs*, nestránkováno. Přejato z www.marxists.org (staženo 22. 3. 2019).

57 Tento text vyšel roku 1894 v rakouském dělnickém kalendáři, viz *Karl Marx. Oesterreichischer Arbeiterkalender für das Jahr 1894*, s. 51. o rok později jej pak v češtině vydalo periodikum Červánky, viz *Karel Marx*. Červánky. List pro šíření pravdy a osvěty roč. VII, 1895, č. 6, s. 87.

58 Především článek *Karl Marx in London*. *Arbeiterzeitung* VIII, 1908, Nr. 287, s. 6.

59 Např. *Ein Brief des jungen Marx*. *Die neue Zeit* XVI, 1897–1898, Nr. 1, s. 4.

Mezi rakouskými socialisty se však samozřejmě šířila také Marxova díla samotná. Kupříkladu *Komunistický manifest* vydal v několikatisícovém nákladu vídeňský *Arbeiter-Blatt* již v roce 1848 a odhaduje se, že toto první vydání prošlo rukama až 14 000 rakouských čtenářů.⁶⁰ Podruhé pak kniha v Rakousku vyšla v němčině v několikatisícovém nákladu roku 1868.⁶¹ Josef Hybeš později vzpomínal, že toto dílo bylo spolu se stanovami První internacionály v 70. a 80. letech hojně čteno i mezi českými soudruhy.⁶² V roce 1892 se pak díky Augustu Radimskému dočkalo i svého českého překladu.⁶³ Rovněž *Kapitál* se v monarchii četl, i když rozhodně ne v podobném měřítku.⁶⁴ Ve druhé polovině 60. let vyšly některé jeho vybrané části německy v *Arbeiter-blatt*.⁶⁵ Již v 70. letech pak Leopold Kochman inicioval české vydání některých úryvků Marxova *Kapitálu* v českých *Dělnických listech*.⁶⁶ Později části tohoto díla zpřístupnil českým čtenářům Pankrác Krkoška v brněnské *Rovnosti*. Jeho ambiciózní plán na překlad celého díla však zhatila předčasná smrt.⁶⁷ *Kapitál* tak nakonec do češtiny přeložil Theodor Šmeral, bratr známějšího Bohumíra Šmerala, a to až těsně před první světovou válkou v roce 1913.⁶⁸ K polským socialistům se řada děl dostala díky překladům exulantů v zahraničí, např. Engelsův *Vývoj socialismu* byl v Paříži přeložen do polštiny již v roce 1882.⁶⁹ *Komunistický manifest* zase poprvé přeložili roku 1892 polští socialističtí exulanti v Londýně. Podobně se k polským sociálním demokratům v Rakousku dostávaly ze západní Evropy i další Marxovy práce jako *Občanská válka ve Francii* či některé menší ekonomické spisy.⁷⁰ *Kapitál* se Polákům dokonce podařilo poprvé přeložit do vlastního jazyka už v roce 1884.⁷¹ Většina prací však v Rakousku zůstávala dlouhé roky přístupná pouze německojazyčnému čtenářstvu. Mezi řadové členstvo strany se potom povědomí o marxismu šířilo hlavně

60 HANISCH, E. *Die Marx-Rezeption*, s. 95.

61 STEENSON, G. *After Marx*, s. 161.

62 HYBEŠ, Josef. *Zajímavé vzpomínky na činnost soudruhův a organizací od vzniku hnutí až do konce let sedmdesátých*. Brno 1900, s. 26.

63 DVOŘÁČEK, Zdeněk. *Die Werke von Marx und Engels in der Tschechoslowakei (1876 bis 1980)*. Marx-Engels-Jahrbuch 6, Berlin 1983, s. 367.

64 Kupříkladu Victor Adler přečetl první svazek *Kapitálu* během studií, MORINA, Ch. *Die Erfindung*, s. 227.

65 STEENSON, G. *After Marx*, s. 161.

66 DUBSKÝ, Ivan. *Pronikání marxismu do českých zemí*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 166.

67 FRANĚK, O. *Pankrác Krkoška*, s. 66.

68 DVOŘÁČEK, Z. *Die Werke von Marx und Engels*, s. 372.

69 KOCHANSKI, Aleksander. *Engels' Schrift „Die Entwicklung des Sozialismus...“ in Polen*. Beiträge zur Marx-Engels-Forschung, Heft 9, 1981, s. 55.

70 NAJDUS, W. *Polska Partia*, s. 298.

71 BUSZKO, Józef. *Narodziny ruchu socjalistycznego na ziemiach polskich*. Kraków: Wydawnictwo Literackie 1967, s. 244.

prostřednictvím socialistických brožur a periodik. Vídeňská *Gleichheit* a později *Arbeiterzeitung*, stejně jako například brněnská *Rovnost* vyvíjely vytrvalou osvětovou činnost týkající se marxistické nauky i významu Karla Marxe samotného. Klíčová Kautského brožura *Oekonomische Lehren* se v Rakousku objevila takřka okamžitě po vydání v Německu roku 1887 a okamžitě se jí také dostalo publicity v socialistických médiích.⁷² O dva roky později tato práce vyšla i v češtině pod názvem *Karla Marxa ekonomické nauky* – zpřístupnění této brožury českým čtenářům označila později brněnská *Rovnost* s odstupem za jeden z nejzásadnějších úspěchů ve své vlastní historii.⁷³

Navzdory tomu, že velká část Marxových a Engelsových děl byla v Rakousku známa, měla řada sociálních demokratů ještě v 90. letech a na přelomu století o marxismu spíše jen obecné povědomí načerpané z druhé či třetí ruky.⁷⁴ A nejen to, jak trefně poznamenal Alfred Pfabigan, měli rakouští socialisté jen velmi malé vlastní zkušenosti s utopickým socialismem, texty klasických ekonomů fakticky neznali, stejně jako je téměř úplně mýjely Hegelovy či Feuerbachovy myšlenky.⁷⁵ Jinými slovy, pro dostatečné pochopení Marxových myšlenek chyběly rakouským socialistům zcela základní znalosti kontextu, v jehož rámci se filozof ve svých textech pohyboval, a jen obtížně se orientovali v nesčetných narážkách či reakcích na protivníky a starší autory. S ohledem na tuto skutečnost bylo pro rakouské socialisty velmi problematické hlouběji promýšlet teoretické aspekty Marxova díla a většina zásadnějších ideologických problémů (např. bernsteinovský revisionismus) tak opět představovala zahraniční import. V zásadě pak lze souhlasit s tvrzením Ernsta Hanische, že v rámci (nejen) rakouského dělnického hnutí došlo k redukci marxismu na čtyři základní ideje – tedy chápání kapitalismu jako původce vykořisťování, existenci třídního boje a třídní solidarity, internacionalismus (v mnohonárodnostní říši šlo o velmi důležitou myšlenku) a víru v konečné vítězství socialismu.⁷⁶ Jakékoliv konkrétnější znalosti Marxova díla či jeho myšlenek se již ukazovaly jako poněkud problematické. Kupříkladu během diskuzí na třetím stranickém sjezdu jeden z vídeňských socialistů kritizoval Hainfeldský program, neboť dle něj Marx v *Kapitálu* jasně napsal, že společenský převrat musí

72 Např. *Gleichheit* 1886–1887, č. 5, s. 6.

73 *Dějiny „Rovnosti“*. *Rovnost*. Zemský orgán strany sociálně-demokratické na Moravě XX, 1904, č. 98, s. 2.

74 Nejedná se však pouze o rakouské specifikum, Eric Hobsbawm uvádí relativně nízké znalosti marxismu také v řadách německých socialistů, kde nejčtenější dílo v dělnických knihovnách dlouhá léta představovala brožura Moses versus Darwin. Viz HOBSBAWM, Eric. *The Age of Empire 1875–1914*. London: Abacus, 2014. ISBN 978-0-349-11050-9, s. 135.

75 PFABIGAN, A. *Das ideologische Profil*, s. 46.

76 RUMPLER, Helmut a URBANISCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft, 1. Teilband. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. ISBN 3-7001-3568-8, s. 85.

proběhnout „na ulici“, což rozpoutalo živou debatu o tom, co vlastně Marx v *Kapitálu* napsal, která však rozhodně jednoznačný konsensus nepřinesla.⁷⁷ Během jednání stranických sjezdů používali socialisté Marxe pravidelně jako argument jak pro požadavek větší radikalizace strany, tak proti němu.⁷⁸ Samotného někdejšího předsedu strany Victora Adlera pak jeho nástupce Karl Renner s odstupem označil spíše za „marxistu praxe“ („Marxist der Praxis“) než znalce teorie.⁷⁹ Adler pak pro změnu na adresu předsedy Polskie Partii Socjalno-Demokratycznej v Galicii i Slasku Ignacyho Daszyńskiego poznamenal, že je sice geniálním politikem, ale socialistou je jen navenek („jen podle barvy“).⁸⁰ Velmi podobná situace ale samozřejmě panovala i mezi předáky socialistických stran v jiných zemích. Engelsův životopisec Gustav Meyer na adresu německých socialistů napsal: „*Skoro žádný ze stranických vůdců nerozuměl základům Marxovy a Engelsovy teorie či politickým dedukcím, které z ní vyvozovali. Vůdci neměli čas vrhat se do čtení knihy, jako byl Kapitál. Přinejlepším znali Komunistický manifest a uvědomovali si, že rozvíjí doktrínu třídního konfliktu důkladněji než Lassallův Dělnický program, který byl v Německu té doby obvyklým úvodem do socialistické výchovy.*“⁸¹ Lze předpokládat, že znalosti teorie pak ve stranické hierarchii níže postavených příznivců strany ještě klesaly. Jak poznamenal Lukáš Fasora, zvláště po Engelsově smrti roku 1895 došlo v souvislosti s Marxovými pracemi k nárůstu jakési frázovitosti spojené s vytrhováním příhodných útržků textu a myšlenek z širšího kontextu.⁸² Na úrovni řadových dělníků se potom povědomí o marxismu často omezovalo na jednoduché interpretace vyjádřené frázemi jako „třídní útlak vede k třídnímu boji“.⁸³ Právě nízká teoretická znalost a z ní plynoucí přebírání několika opakujících se motivů hrálo v utváření a podobách Marxova mýtu klíčovou roli.

Kapitola by však nebyla úplná bez alespoň povrchní zmínky o tzv. austromarxistech – skupině intelektuálů shromážděných okolo časopisů *Der Kampf* a *Marx-Studien* a navázaných na rakouskou sociální demokracii, kteří na počátku 20. století přišli s vlastními reinterpetacemi marxismu. Austromarxisté, reprezentovaní především osobnostmi jako Otto Bauer, Karl Renner, Max Adler či Rudolf Hilferding, nevytvořili jednotnou teorii ani školu. Spojoval je spíše zájem o etické a sociologické rozměry marxismu a také jeho případná syntéza s dalšími

77 AVGA, Verhandlungen des dritten österreichischen Sozialdemokratischen Parteitagés. Abgehalten zu Wien am 5., 6., 7., 8. un 9. Juni 1892. Wien 1892, s. 83.

78 STEENSON, G. *After Marx*, s. 161

79 RENNEN, Karl. *Victor Adler – der Mensch und Marxist*. In: Victor Adler im Spiegel seiner Zeitgenossen. Wien 1968, s. 174.

80 MYŚLIŃSKI, Jerzy (ed.). *Ignacy Daszyński. Teksty*. Warszawa: Czytelnik 1986, ISBN 83-07-01310-0, s. 12.

81 MURAVCHIK, J. *Nebe na zemi*, s. 88.

82 FASORA, L. *Stáří k poradě*, s. 140.

83 FASORA, L. *Secularization*, s. 134.

filozofickými směry, především novokantovstvím.⁸⁴ Kupříkladu Max Adler vnímal jako jeden z hlavních přínosů marxismu jeho vliv na společenské změny projevující se sdružováním dělnictva a jeho zapojením do politického života (konkrétně pracuje s obtížně přeložitelným pojmem „Vergessenschaftung“ – tedy něco ve smyslu „společnění“, které má být základním lidským potenciálem). V dělnickém hnutí přelomu 19. a 20. století pak již viděl částečné uskutečnění Marxovy ideje beztřídní společnosti.⁸⁵ Hlavní přínos Otto Bauera a Karla Rennera pak spočíval především v rozpracování jejich ideje národů jakožto vzájemně propletených unikátních organismů, z něž později odvodili vlastní politický program pro mnohonárodnostní habsburskou monarchii. Význam austromarxistů pro účely práce však spočívá hlavně v jejich ochotě a schopnosti samostatně promýšlet Marxovo dílo a nespokojovat se pouze s dogmatickým přebíráním importovaných vlivů.

---

84 QUANTE, Michael a SCHWEIKARD, David P. (eds.). *Marx-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart: J. B. Metzler, 2016. ISBN 978-3-476-02332-2, s. 311.

85 BLUM, Mark a SMLADONE, William (eds.). *Austro-Marxism: The Ideology of Unity. Austro-Marxist Theory and Strategy*. Leiden/Boston: Brill, 2015. ISBN 978-9004325081, s. 19.